

RECENSIES

Door de wel zeer brede opzet van deze inleiding heeft De Wit zich een zware opgave gesteld. Hij heeft er zich aan vertild. Deze studie moet helaas als mislukt beschouwd worden. Dat de *Historische Schetsen* weer verkrijgbaar zijn blijft niettemin een reden tot dank aan de SUN.

L. Blok

Hans-Georg Kraume, *Außenpolitik 1848. Die holländische Provinz Limburg in der deutschen Revolution* (Düsseldorf: Droste Verlag, 1979, 298 blz., DM 39,-, ISBN 3 7700 0528 7).

In 1848 stond de Nationale Vergadering te Frankfort voor de opgave de grenzen van het Duitse Rijk vast te stellen. De grenzen van de Duitse Bond, waaruit het nieuwe rijk was voortgekomen, waren grillig en willekeurig: nu eens waren ze gebaseerd op volkenrechtelijke, dan weer op dynastieke overeenkomsten, soms volgden ze de taalgrens. Zo lag een deel van het Duitstalige West-Pruisen buiten het bondsterritorium, terwijl Sleeswijk met een overwegend Duitse bevolking niet alleen buiten het bondsgebied lag, maar bovendien in personele unie verenigd was met de Deense kroon. Een ander probleemgebied was het Oostenrijkse Zuid-Tirol, Duitstalig, maar buiten de Bond. Over de Elzas werd wel gesproken en geschreven, maar dit vanouds Duitse gebied bleef in 1848 nog buiten de politieke discussie. Tenslotte was er het hertogdom Limburg, een provincie van het koninkrijk Nederland, niet Duitstalig, maar wel lid van de Bond.

De meeste parlementariërs in de Paulskerk waren niet van plan zich al te veel gelegen te laten liggen aan de grensregelingen die door het vorstengekonkel op het congres van Wenen tot stand waren gekomen. Zij waren naar Frankfort gekomen om een nationaal Duitsland gestalte te geven en waar de grenzen van de nieuwe staat getrokken moesten worden had Hoffmann von Fallersleben al in 1841 aangegeven in het Duitslandlied: 'Von der Maas bis an die Memel, von der Etsch bis an den Belt'.

De bemoeiingen van de Nationale Vergadering en van het Voorlopig Centraal Bewind met Limburg en de reacties daarop van Nederland en de andere mogendheden schijnen een aantrekkelijk dissertatie-onderwerp te zijn, zowel voor Nederlandse als Duitse historici. De rij van degenen die met een verhandeling over dit thema doctorsbul of-hoed hebben verworven wordt geopend door H.J. Brouwer (Leiden, 1857) en voorlopig afgesloten door Hans-Georg Kraume (Freiburg im Breisgau, 1978). Enige werkstukken dateren uit de periode van het Derde Rijk en leggen verband tussen de 'völkische' opvattingen van het Frankforter parlement inzake Limburg en de groot-Duitse ambities uit eigen tijd. Het valt niet mee op een onderzoekerterrein dat zowel naar ruimte als tijd vrij beperkt is en dat bovendien in de loop van meer dan een eeuw al door zo veel andere historici is afgezocht, materiaal te vinden dat vroegere promovendi over het hoofd hebben gezien of gezichtshoeken te kiezen waarvoor andere onderzoekers tot dusver blind waren. De opgave de wetenschap op dit stuk verder te brengen is des te moeilijker omdat er sinds 1955 een standaardwerk ter beschikking is: Boogmans *Nederland en de Duitse Bond*.

In zijn inleiding deelt Kraume mee dat er geen monografie bestaat waarin de Limburgse kwestie bevredigend wordt behandeld. Boogman, aldus de auteur, besteedt weliswaar veel aandacht aan de Duitse aspecten van het geschil, maar behandelt de Limburgse kwestie als een onderdeel van de Nederlandse geschiedenis, niet als probleem van de Duitse revolutie van 1848. Wie na deze aankondiging een nieuwe benadering van dit onderwerp verwacht komt bedrogen uit. Kraume geeft niet veel meer dan een samenvatting van Boogmans dissertatie en volgt zelfs diens indeling in hoofdstukken en paragrafen. Hier en daar vult hij Boogman aan met gegevens uit de literatuur en uit het Bundesarchiv. In de archieven heeft

hij overigens maar weinig materiaal aangetroffen dat andere onderzoekers nog niet onder ogen hadden gehad. Op ondergeschikte punten heeft zijn archiefonderzoek enige nieuwe details opgeleverd.

In de conclusie wordt dan de Limburgse kwestie als probleem van de Duitse revolutie geëvalueerd. De afgevaardigden in de Paulskerk, meent Kraume, hielden halsstarrig aan Limburg vast om daarmee hun onderlinge meningsverschillen te camoufleren. Zowel de oorlog tegen Denemarken over Sleeswijk-Holstein als het geschil met Nederland over Limburg vormden toetsstenen voor de toewijding van de parlementariërs aan de nationale zaak, het nieuwe Duitse vaderland. Behendig zorgden de radicalen ervoor dat rapporten en moties zó werden geredigeerd, dat tegenstemmen als verraad aan de nationale zaak kon worden uitgelegd. Op hun beurt trachtten de gematigden door enige inschikkelijkheid in de Limburgse kwestie hun radicalere mede-afgevaardigden aan zich te verplichten met het oog op de regeling van interne Duitse kwesties.

C.B. Wels

G. Abma, *Geloof en politiek. Confessionele partijvorming in Friesland. Ontstaan en eerste jaren (1852-1871)* (Dissertatie VU, Fryske Akademy nr. 586; Leeuwarden: Friese Pers, 1980, 530 blz., ISBN90 330 1308 8).

De geschiedschrijving van de protestants-christelijke partijen in ons land bevat merkwaardige lacunes. Aan gedenkboeken en gelegenheidsgeschriften of documentatiecentra is geen gebrek. Gedegen en verantwoorde vakhistorische studies over vele aspecten ontbreken. G. Abma heeft aanvankelijk zo'n lacune willen aanvullen door middel van een studie over J.J. Schokking en de Fries Christelijk-Historischen - de Hoedemakeraans geïnspireerde afgescheidenen van de ARP (na 1894) die tenslotte in 1908 in de CHU onderdak vonden. Tot zo'n studie is het toch niet gekomen. Abma is teruggegaan naar de beginfase van de Friese protestants-christelijke - door hem onnodig verwarrend 'confessioneel' genoemde (4) - politieke groepsvorming. Het zal een ieder die ook maar enigszins met de problemen van een dergelijke gewestelijke 'diepte-studie' vertrouwd is, duidelijk zijn dat de schrijver een heel moeilijk grijpbaar fenomeen als object koos. Ten eerste vanwege het arbeidsintensieve bronnenonderzoek dat nodig zou zijn om een misschien maar schrale oogst binnen te halen. Ten tweede om het gevaar dat ideologisch engagement tot vertekening zou kunnen leiden. Naar mijn smaak is Abma er beter in geslaagd het eerste probleem op te lossen dan het tweede.

Eerst echter iets over de structuur van het boek. In zijn prijzenswaardige behoefte de resultaten van zijn regionale onderzoek te plaatsen in een landelijk perspectief, heeft de schrijver uitvoerige aandacht besteed aan de godsdienstige bewegingen in de eerste helft van de negentiende eeuw, aan het politiek-parlementaire bedrijf en aan 'sociale invloeden'. Zo'n mixtum van handboekachtig overzicht van landelijke en gewestelijke geschiedenis dreigt, in dit relatief korte bestek, soms karikaturaal te worden. De verklarende waarde ervan is eigenlijk gering - vooral als de ene keer economische neergang het 'confessionele' ontwaken moet begrijpelijk maken (111) en de andere keer de economische opbloei dat moet doen (120). Trouwens, de beschouwingen van Friese tijdgenoten over het armoede-probleem zijn toch niet zo uniek dat er bladzijdenlange citaten aan gewijd moeten worden (102-105); hetzelfde geldt voor het kort geleden al elders gepubliceerde ooggetuigeverslag van het broodoproer (115-118). Bovendien leidt deze opzet tot onaanvaardbare verbrekking: veel te vaak moet de auteur de lezer verwijzen naar 'beneden'. Ik denk dat een geplande korte inleiding is uit de hand gelopen: de hoofdstukken 1 tot 3 omvatten eenderde van